

Orientalisme på kinesisk

Opp mot OL har Tibet vært i den internasjonale pressens vidvinkel. Men hva skriver kineserne selv om saken?

AV FREDRIK GIERTSEN

[bokessay] Det er få kinesere som identifiserer seg med tibetanernes bestrebelser for uavhengighet, og det er få av landets skribenter som utfordrer Beijings linje, eller i det hele tatt beskjeftiger seg med Tibet-spørsmålet. Derfor er det verdt å se nærmere på de få usminkede reportasjene fra Tibet som faktisk finnes i den kinesiske litteraturen.

Både Ma Jians *Stick Out Your Tongue* fra 1987 og Xue Xinrans *Sky Burial (Himmelgravnen på norsk)* fra 2004 er omdiskuterte i hjemlandet, noe som i seg selv indikerer at forfatterne har integriteten i orden i forhold til regimets propaganda.

Men sier disse bøkene noe om kineseres syn på Tibet, om det finnes en egen «orientens orientalisme»?

Orientens orientalisme?

Begrepet «orientalisme» er knyttet til litteraturprofessoren Edward Said, idet han beskyldte vestlige forfattere som skrev om Midtøsten, for å løpe imperialismens ærend. Et av de spørsmålene som Said etterlot seg, var om teorien hans har som konsekvens at utenforstående for alltid vil være diskvalifiserte fra å kunne mene noe viktig i møte med fremmede kulturer, fordi de alltid vil være hemmet av sin egen bakgrunn.

Når det gjelder Vestens fascinasjon for Tibet har den vært bestemt av landets beliggenhet. Provinsen har vært mål for utallige ekspedisjoner og siste kapittel i mange reisebeskrivelser. Det har vært som en blanding av egotripp og «omvendt orientalisme» at vestens forfattere har besøkt området: Det er alltid edelt å øse ut sin sympati over de harmløse, undertrykte tibetanerne.

Samtidig har mange påpekt at Tibets tradisjonelle maktstruktur er teokratisk, og at et uavhengig Tibet antakeligvis ville basere seg på reinkarnasjonen av det religiøse overhodet Dalai Lama som øverste politiske leder. Nå er ikke fraværet av demokratiske alternativer et argument for å la kritikken mot de kinesiske overgrepene forstumme, men det er heller ikke poenget her: Det er snarere å sette fokus på en blind flekk når det gjelder diskursen om Tibet.

Pengeløs vandring

Ma Jian (f. 1953) fikk sitt gjennombrudd i 2001 med reiseskildringen *Red Dust (Rødt støv på norsk)*, en bok som er basert på forfatterens ferd rundt i Kina i perioden 1983–86, inkludert Tibet. På dette tidspunkt hadde Ma Jian imidlertid allerede publisert en annen bok som utelukkende var derfra. *Stick Out Your Tongue* er en blanding av noveller og øyenvitneskildringer, men selv når fortellingen foregår i førsteperson, legges ordet helst i munnen på andre. Dette stiller et litt løsere krav til etterrettelighet, og resultatet er en samling anekdoter som gjerne har sterke innslag av lokal mystikk.

De som har lest *Rødt Støv*, vil kjenne Ma Jian som et råskinn av en ryggsekkтуриist, en småkriminell levemann som gjerne setter seg selv og sine egne behov i sentrum. *Stick Out Your Tongue* er ikke helt i samme gate. Riktignok har Ma Jian en forkjærlighet for temaer som fyll, incest og grusomme religiøse ritualer, men boken er ikke så full av morbide avsløringer som forlaget vil ha det til.

Også i Xinran Xues bok *Himmelgravnen* er ordene lagt i munnen på en annen, nemlig den eldre kvinnen Shu Wen, som er en temme- ▶

A woman in a red jacket and a pink scarf is walking up a stone path. She has a young child strapped to her back. The path is lined with numerous colorful prayer flags (blue, yellow, green, red, white) that stretch into the distance. The background shows a clear blue sky with some clouds. The overall scene is vibrant and culturally rich.

Han omtaler Tibet som et sted hvis rituelle hjerte er blitt revet ut, mens tusenvis av klostre er lagt i ruiner.

REISE: En etnisk tibetansk kvinne er på pilgrimsferd over Yaowang-fjelleme til Tibets hovedstad Lhasa. Ma Jian beskriver i boka Himmelgraven hvordan han reiste til Tibet for å tilfredstille egne selvrealiseringsbehov, men mistet alle illusjoner i møtet med det virkelige Tibet. FOTO: EPA/SCANPIX.

lig sensasjonell kilde til livet i Tibet. Xinran Xue (f. 1958) var på 80- og 90-tallet en av Kinas mest kjente radioreportere, og i 2002 ga hun ut boken *The Good Women of China* (*Stemmer i natten* på norsk), som består av et knippe historier om kvinner hun hadde kommet i kontakt med gjennom programmet sitt. Det var på denne måten hun ble kjent med Shu Wen, og resultatet er altså ytterligere en liten bok om livet i Tibet, som forfatteren selv besøkte.

Shu Wen ble gift i 1958, det året da Mao lanserte «Det store spranget» og entusiasmen omkring revolusjonen var på sitt høyeste. Mannen hennes reiste sporenstreks til Tibet som lege, men da han nesten umiddelbart forsvant, bestemte Shu Wen seg for å dra etter. Letingen hennes resulterte i at hun selv mistet kontakten med Kina, og i at hun tilbrakte over tre tiår sammen med tibetanere, helt isolert fra utenverdenen.

Grunntonen i Xinrans bok er svært forskjellig fra Ma Jians, og en kan hevde at de betrakter Tibet fra hver sin vinkel. Gjenfortellingen av Shu Wens historie er gjennomgående sympatisk: Om hun av og til lar seg sjokkere av fjellfolkets skikker, så fører den lange tiden og hennes skjøre ensomhet til at hun forandrer mening.

Kinesisk nasjonsbygging

Himmelgraven er også et langt mer historisk dokument enn *Stick Out Your Tongue*, men Ma Jian tør til tider å være mer politisk. «[Det kinesiske folk] har svelget kommunistpartiets nasjonalistiske propaganda angående Kinas 'frigjøring' av landet, og ville på det sterkeste motsette seg ethvert skritt mot å oppløse 'fedrelandets integritet'. De vet ingenting om den ødeleggelsen som kineserne har forårsaket i Tibet, eller om det faktum at anslagsvis 1,2 millioner tibetanere har mistet livet som følge av politisk forfølgelse, fengsling, tortur og sult siden 1949,» skriver han.

Hvordan var det det hele startet, hvordan var det første møtet mellom tibetanere og unge, glødende kommunister? I 1954 åpnet veien fra Chengdu i Kina til Lhasa, den tibetanske hovedstaden. Den var 250 mil lang og hadde tatt fire år å bygge. Veien krysset fjorten fjell og minst ti elver, og ble naturlig nok framstilt som et mesterstykke av ingeniørkunst. «Vi har kommet for å frigjøre dem, så hvorfor hater de oss?», spør

«Vi har kommet for å frigjøre dem, så hvorfor hater de oss?» spør Shu Wen.

Shu Wen til å begynne med. En kommandant hun da befinner seg sammen med, resonnerer: «Vi tilgir det tibetanske folket deres villfarelser og arbeider for samarbeid og forståelse, og gjør alt vi kan for Tibets frigjøring.»

Da Shu Wen og den tibetanske tolken Zhuoma kommer bort fra troppen sin, havner de hos en familie som tar seg av dem. Til å begynne med føler Shu Wen seg som et av familiens dyr, som får mat og blir pent behandlet, men som likevel er holdt utenfor. Hun klarer imidlertid gradvis å nærme seg familien, «som med sin dype religiøsitet og ubekymrede selvforsynthet var like forskjellige fra kineserne som himmelen fra jorden». Ikke lenge etterpå mumler hun imidlertid selv det buddhistiske mantraet «Om mani padme hum» etter å ha hørt det kontinuerlig i månedssvis, og neste dag ifører hun seg for første gang en tibetansk drakt.

Familien Shu Wen har havnet hos, vet ingenting om konflikten mellom kinesere og tibetanere, og har aldri sett en kinesisk soldat. De lever som de har gjort i uminnelige tider, og Shu Wen lar seg stadig overraske over de underlige skikkene deres, som når hun oppdager at kvinnen i den lille familien er gift med begge brødrene. Av og til føler hun et stikk av medynk, som når hun hører at ungenes

leker består av strå og tørkede geitehaler. Familien sender en sønn i kloster fordi de ikke har jakokser nok til å fø alle, men i neste omgang ærer de lamene ved å gi store deler av avlingene i offergaver.

På en festival treffer Shu Wen til slutt noen kinesere som bor i Tibet, og hun blir dermed minnet på at hun er fullstendig uvitende om utviklingen i Kina siden 1958. Men hun opplever at de kineserne hun treffer, har levd like isolert som henne. De har holdt seg sammen med sine egne, og har ingen innsikt i tibetanske forhold.

Som sin bortkomne mann, var Shu Wen opprinnelig lege, og den moderne vitenskapen får et kort glimt av oppreisning når hun redder et nyfødt barns liv ved hjelp av lærdom fra studiedagene. Ellers byr Shu Wens møte med Lhasa på veien tilbake til Kina på mange overraskelser.

Illusjonene brister

Ma Jian nærmer seg Tibet på en helt annen måte. Som et moderne, individorientert menneske har han reist til Tibet for å tilfredsstille sine egne behov, om de er aldri så eksistensielle. «I disse fjellene, som steg opp som ruinene etter en eldgammel by, søkte jeg forgjeves etter livets hjerteslag... Jeg hadde bestemt meg for å bestige disse ufruktbare fjellene for å forsøke å klargjøre mine egne tanker og finne ut hva jeg skulle gjøre med livet mitt,» skriver han. Og det synes som

TIBET: I boka «Himmelgraven» beskriver Ma Jian hvordan kineserne har svelget all propaganda om Kinas «frigjøring» av Tibet. Her triller en tibetansk kvinne en barnevogn foran Potala-palasset i Lhasa 1. august i år. FOTO: REUTERS/SCANPIX.

om landskapet for en stund inspirerer ham i hans filosofiske prosjekt, uttrykt gjennom litteraturen: «Jeg mistet all virkelighetssans og reiste rundt som i transe. Det var vanskelig å skille fantasi fra virkelighet i den tynne fjellufta.»

Men illusjonene brister én etter én. Det første som ryker er selve individet, som ikke har noen sjanse mot elementene: «Fjellene dro meg opp, druknet meg, og etterlot meg som et tomt kadaver. Da jeg til slutt ikke kunne gå mer, kollapset jeg på bakken, boret fingrene i jorda og gråt som et barn»

I det følgende finner han intet godt, verken i den kinesiske kulturen han ser i Lhasa, eller den tibetanerne for øvrig lever i og med. Han beskriver den tibetanske hovedstaden som en beleiret by, like skitten som en hvilken som helst annen i Kina. Når han også kaller den «forurenset», mener han det ikke bare bokstavelig. Lhasa er full av neonlys som inviterer forbipasserende inn i karaokebarer og massasjeinstitutter, fordi «de kinesiske myndighetene har oppdaget at økonomisk velstand er et mer effektivt middel enn maskingeværer og tanks til å få krav om demokrati og autonomi til å forstumme».

Ma Jian forlater byen så fort han kan og finner en tomhet som gjør ham mælløs, og ytterligere desillusjonert. Han innrømmer at han opprinnelig hadde hatt et idealisert bilde av hvordan det måtte

være å leve så nære naturen, men etter å ha opplevd hvor harde forholdene i Tibet er, beskriver han livet her som «umenneskeligjørende». Også hans buddhistiske tro vakler, og han omtaler Tibet som et sted hvis rituelle hjerte er blitt revet ut, mens tusenvis av klostre er lagt i ruiner.

En grav i himmelen

Noe bedre eksempel på eksotisme enn beskrivelser av tibetanernes spesielle begravelseritual finnes neppe. Denne skikken er like grotesk som den er tilpasset de lokale forholdene (den harde bakken), og kan dermed gi næring både til kulturel relativisten og orientalistene. Både Shu Wen, Xinran og Ma Jian har latt seg fascinere. Tittelen til Xinrans bok *Himmelgraven* sier sitt, mens Ma Jian ikke før er ferdig med beskrivelsen av bussens ankomst i Lhasa, før han på de første sidene røper hva han er mest nysgjerrig på: «Seremonimesteren skjærer kjøttet av den døde kroppen og kutter dem opp i små strimler. Så knuser han knoklene til fint pulver og tilsetter vann til det får en grøtaktig konsistens... Deretter byr han både grøten og kjøttet til haukene og gribbene i nærheten... Når alt er fortært, overrekker mesteren de avdødes skalper til slektningene, og begravelseremonien betraktes som over».

Det er klart at dette ritualer har et stort potensial i propagandaøyemed dersom man ønsker å framstille Tibet som tilbakestående. Med Xinrans penn beskrives Shu Wen imidlertid som en som har evne til å tilpasse seg: «På den tiden hun hadde vært i Tibet, hadde hun lært seg å forstå mange av de tingene som hun til å begynne med hadde sett på med gru og avsky. Den buddhistiske tro var nå en del av livet hennes. Hvorfor var det da så vanskelig å tro... at en begravelse i himmelen var et naturlig og hellig ritual og ikke en barbarisk ugjerning?»

Kineserne fikk først kontroll over Tibet i 1950, og de satte da i gang med erobringstokter maskert som ideologisk assistanse i maoismens navn. Dalai Lama måtte flykte til India i 1959, og høylandet ble etter hvert offer for mange ufrivillige moderniseringsprosjekter. I 2005 ble togforbindelsen fra Beijing til Lhasa åpnet, noe som skulle besegle Tibets skjebne og holde provinsen fast i det kinesiske nasjonsbyggingsprosjektet. Men da den olympiske fakkelen var innom Tibets hovedstad på vei til de olympiske lekene, kastet den lys over mer enn det regjeringen i Beijing

Lhasa er full av neonlys som inviterer forbipasserende inn i karaokebarer og massasjeinstitutter.

hadde ønsket seg. «Den sin-te munk» er blitt et begrep når man diskuterer politikk mange steder i Asia.

Da Shu Wen etter 30 år igjen møtte kineserne, ble hun minnet om at den hæren hun selv engang var

en del av hadde hatt «nulltoleranse for religion», mens hun selv hadde måttet innse at «hele Tibet var et eneste stort kloster». Sensuren slår imidlertid tilbake på sensorene, for det er alltid sprekker i muren: «Gradvis gikk det opp for dem at tibetanernes fiendtlighet kom av at de trodde kineserne var utenomjordiske demoner som var sendt for å ødelegge religionen deres... De kom ikke til å gi seg før de hadde revet disse demone i småbiter».

Men overtroen sa at gribbene ikke ville ete demoner, og denne årsaken til fiendtlighet vil følgelig kunne bli satt til side av begravelseritualets indre logikk. De færreste vil vel påstå at dette underbygger religionens fortreffelighet i et større perspektiv, men den beskjedne lærdommen man kan trekke ut av dette, går ut på at man bør vise lydhørhet overfor hvordan andres virkelighetsbilder er bygget opp, og en tilsvarende villighet til å se kritisk på sitt eget.

På dette punktet har jo bokormer store fordeler, noe det alltid er godt å bli minnet på – ikke minst nå når OL-sendingene overdøver så mye annet. ■

anmeldt

Kinesiske forfattere om Tibet

Xinran
Himmelgraven
Gyldendal (2005)
166 sider

Ma Jian
Stick Out Your Tongue
Vintage (2007)
90 sider